

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ**О. Г. Топчієв****ВАЖЛИВЕ ЗАПОЧАТКУВАННЯ**

Проблеми суспільної географії. Територіальна організація суспільства: розуміння категорії
// Матеріали теоретико-методологічного семінару, Інститут географії НАН України, 4 та 11 березня 2010 р. / За наук. редакцією Г.П. Підгрушного. – К.: - Вип. 1. – 2010. – 66 с.

Приграничные территории: методологические подходы и опыт исследования // Сб. науч. трудов / Под общей редакцией Г.П. Подгрушного. – К.: Институт географии НАН Украины. – Вып. 2. – 2010. – 106 с.

Інститут географії НАН України започаткував новий збірник наукових праць під назвою “Проблеми суспільної географії” за загальною редакцією завідувача відділу суспільно-географічних досліджень Інституту доктора географічних наук Г.П. Підгрушного. Вже вийшли друком два випуски, що мають тематично-проблемний характер: вип. 1 – “Територіальна організація суспільства: розуміння категорії” (2010 р.); вип. 2 – “Приграничные территории: методологические подходы и опыт исследования» (2010 г.). Збірники містять матеріали сесії суспільно-географічного семінару при Інституті (перший випуск) та спільного проекту “Українсько-російсько-білоруське співробітництво як інструмент розвитку транскордонного регіону”.

Слід вітати ініціативу Інституту щодо випуску таких тематичних проблемно-орієнтованих збірників праць, які дають змогу у режимах широкого обговорення та наукових дискусій проаналізувати актуальні питання сучасної суспільної географії.

Ми не обговорюємо представлені доповіді та матеріали, а лише коротко наголошуємо на деяких загальних їх аспектах.

Матеріали першого випуску свідчать про те, що сучасне розуміння категорії «територіальна організація суспільства» (ТОС) виходить на рівень міждисциплінарної проблеми. Традиційні геосистемний та геоструктурний підходи до опрацювання цього поняття нині доповнюються аспектами і концепціями суміжних наук, серед яких “сусіди” давні – суспільствознавство, соціологія, історія, демографія, економіка, а також нові – державне управління, місцеве самоврядування, регіоналістика, синергетика, політологія, планування територій та ін.

Скажімо, синергетика акцентує увагу на властивості складних систем до самоорганізації, яка, зокрема, характерна для всіх соціально-економічних систем і структур. Відтак, у розвитку ТОС слід шукати ознаки “саморозвитку”, “самоорганізації”, і без розуміння тенденцій самоорганізації ефективно управляти процесами територіальної організації суспільства неможливо.

Для всіх суспільно-географічних систем і структур наявні два головні аспекти розгляду – геопросторовий і часовий (динамічний). При аналізуванні ТОС донедавна переважали геопросторові підходи: дослідники шукали закономірності самої *територіальної організації*, визначали її типи (територіальні структури) та ін. У наш час дедалі більше уваги приділяють динаміці ТОС та її управлінським аспектам. ТОС розглядають як сукупність суспільно-географічних процесів і як результат взаємодії таких процесів як результат людської діяльності (М. Д. Пістун) і як базисний ресурс для подальшого розвитку такої діяльності.

Показово, що й у стикових зонах дослідження ТОС разом із сусідніми дисциплінами цей “дуалізм” зберігається. Зокрема І. О. Горленко зазначає, що регіони є однією з інтегральних форм ТОС, а регіоналізація – інструментом пошуку достатньою мірою сформованих ТОС.

Присутність людини у соціально-економічних системах у ролі обов’язкового, а до того ж – активного компоненту, від рішень якого залежить доля систем, породжує ефект *інтенціональності*. У сучасній теорії пізнання інтенціональність фіксує процеси пізнання, в яких людина–дослідник розглядає свою присутність і участь як одного з складників елементів систем. Принцип інтенціональності надає нового

змісту методології взаємодії суспільства і природи, яка не так давно у географії дійшла до абсурдного висновку щодо неможливості існування цілісної географії як такої і необхідності її принципового розмежування на дві різні науки – географію природничу і географію суспільну. Навіть такий стислий огляд проблеми показує, що вихід трактування поняття ТОС на якісно новий міждисциплінарний рівень істотно збагачує цю категорію, а наведені матеріали значною мірою демонструють такий перехід.

У другому збірнику розглянуті методологічні підходи і методологічні розробки проблем розвитку прикордонних територій країн СНД – України, Білорусі, Росії. Матеріали п'ятнадцяти авторів представляють результати міжнародного проекту, виконаного географами названих країн.

Теорія і практика прикордонного і транскордонного міжнародного співробітництва являє собою новий напрям сучасної суспільної географії. Потреба у його розробленні позначена і посилена процесами інтернаціоналізації та глобалізації, євроінтеграції, формуванням євро регіонів. Особливо актуальні ці питання для пострадянських країн – колишніх республік СРСР, які активно і, на жаль, ще недостатньо успішно шукають форми і механізми міжнародної співпраці в сучасних умовах.

Один з авторів збірника (Л. В. Вардомський) доходить висновку, який має методологічне значення: спроби у різних інтеграційних форматах пом'якшити бар'єрний ефект нових пострадянських кордонів не дали помітних результатів; концепції єдиного економічного простору, що розроблялись у СНД, виявились менш привабливими, ніж можливості захисту національного виробника або використання зовнішньоекономічних важелів для досягнення політичних чи геополітичних цілей.

Слід привітати ініціаторів підготовки і видання цієї серії з хорошим початком та висловити побажання, щоб у наступних випусках були розширені і тематика теоретико-методичних роздумів та пошуків, і представництво майбутніх учасників таких обговорень і наукових розробок.

Одеський національний університет ім. І.І. Мечнікова

Отримано 17.10.2011

В.М. Пащенко

ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ КАРТОГРАФІЧНЕ ВИДАННЯ

Історичний Атлас України. Найдавніше минуле. Русь (Київська держава, Галицько-Волинська держава)

/ Керівник проекту й автор-упорядник Юрій Лоза. – К.: Мапа, 2010. – 300 с.

Виданий у 2010 р. "Історичний Атлас України" є системним зібранням найновішої, найширше поданої історичної інформації від найдавніших часів до раннього утвердження української державності.

Атлас має дві великі частини щедро документованих ілюстраціями оригінальних текстів і мап: "Залюднення українських земель у найдавніші часи" (24 тематичних тексти, 220 великих і малих мап і 30 хронологічних таблиць) та "Від перших слов'янських спільнот до ранньоукраїнської держави" (63 тематичних тексти, близько 300 різних мап і планів міст та понад 80 хронологічних та інформаційних таблиць).

Атлас – колективна праця, а його головним автором-упорядником і відповідальним редактором є відомий україніст, картограф і дослідник історії України Юрій Лоза. Робота над першим томом Атласа тривала 11 років за сприяння колективу видавництва «Мапа» та особисто його керівника Бориса Тисленка. Із виданням цього Атласа Україна ввійшла до переліку країн, які вже мають свої історичні атласи (США, Канада, Великобританія, Франція, Італія, Іспанія, Бельгія, Нідерланди, Польща, Угорщина, Болгарія та інші).

Науково-довідковий зміст "Історичного Атласа України" містить різнобічні характеристики витоків українського етносу в його історичному розвитку, докладне відображення політичної історії нашого етносу, його прадавньої демографії, історії його релігії, культури й господарства. Ця колективна праця без перебільшення має національне значення і засвідчує високий престиж інтелектуальних здобутків фахівців і вчених нашої держави.